

บทคัดย่อ

สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) แม้จะมีการปฏิรูปทางสังคม และการเมือง แต่ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ซึ่งอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มสำคัญทางสังคมการเมืองอยู่มาก อันได้แก่ พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ขุนนาง และไพร่สามัญชน ทั้งนี้กษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนาง เป็นกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง โดยที่กษัตริย์มีฐานะเป็นศูนย์กลางอำนาจสูงสุด

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจ ซึ่งปรากฏว่ามีเหตุการณ์ที่แสดงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจหลายวาระ โดยเฉพาะความขัดแย้งกับกลุ่มขุนนางในต้นรัชกาล กลุ่มชนชั้นปกครองจึงมีวิธีการเพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมืองโดยการแต่งงาน กล่าวให้ชัดคือขุนนางจะส่งลูกหลานสาวในตระกูลให้ถวายตัวรับราชการฝ่ายใน เพื่อหาช่องทางปรับเปลี่ยนฐานะเป็นกรรยาภักษัตริย์ ขณะที่กษัตริย์ก็ไม่ปฏิเสธวิถีความสัมพันธ์นี้ จึงเห็นได้ว่า มีกลุ่มตระกูลต่างๆจำนวนมากที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับราชสำนัก

การสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับพระมเหสีเทวีและเจ้าจอมสามัญชนในรัชกาลที่ 5 ซึ่งเรียกรวมว่านางใน ได้เสนอว่ามีเงื่อนไขรอบด้านสำหรับการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ และขุนนาง ประเด็นแรกคือ พื้นฐานเดิมของทั้ง 2 กลุ่ม ที่จะเอื้อให้ฝ่ายในมีสถานภาพใกล้ชิดเพียงพอกับเจ้าสำนัก และเป็นโอกาสในการเลื่อนจากข้าสำนักเป็นกรรยาภักษัตริย์ สตรีที่มีภูมิกำเนิดบางกลุ่มจึงได้รับโอกาสนี้ คือ เจ้านายในพระราชวงศ์ ผู้สืบสายราชตระกูล ซึ่งกษัตริย์วางใจใกล้ชิดได้มากกว่าตระกูลขุนนาง, ฝ่ายในจากตระกูลสำคัญ ซึ่งมีแนวโน้มที่กษัตริย์อยากเป็นญาติกับตระกูลที่กำลังเจริญบทบาททางสังคมการเมืองมากกว่าจะนับญาติกับตระกูลข้าราชการทั่วไป รวมทั้งสายเจ้าเมืองก็ได้รับสิทธิมากกว่า

แต่ประเด็นสำคัญคือ ตระกูลเป็นเพียงผู้สร้างเส้นทาง ขณะที่ฝ่ายในเป็นผู้กำหนดทางเดินให้ตนเอง กล่าวคือ ความเป็นพันธมิตรระหว่างกลุ่มปกครองไม่อาจเกิดขึ้นโดยปราศจากชีวิตส่วนบุคคลของฝ่ายใน ที่ต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานส่วนตัว คือ ภูมิสมบัติ คุณสมบัติปรณิบัติ และคุณสมบัติจากการเรียนรู้ คือ การใช้วิจารณญาณในการดำรงชีวิตท่ามกลางกระแสความแข่งขันช่วงชิงสู่การเป็นคนโปรด

นางในจึงต้องสร้างเงื่อนไขผูกพันคู่สามีภรรยา เช่น การปรณิบัติที่โปรดปราน โดยเฉพาะการมีลูก ซึ่งเป็นที่มาของการเลื่อนชั้นทางสังคมโดยประกาศสถาปนา โดยขึ้นกับฐานะชาติตระกูลเดิมของนางใน เช่น เจ้านายฝ่ายในจะเป็นพระมเหสีเทวีลำดับต่างๆ ส่วนสามัญชนเป็นเจ้าจอมมารดา

ความสัมพันธ์อย่างสับสนนี้เองมักเกิดกับนางในที่มืกลุทรวงโปรด ซึ่งเห็นได้ชัดคือลูกชายที่ทำงานเป็นที่พอใจรักใคร่ของพระราชบิดา และยังมีผลต่อญาติผู้เป็น “ขรัวตาขรัวยาย” ที่จะได้เลื่อนขั้นตามลำดับอีกด้วย ความสัมพันธ์ในระดับสูงระหว่างกษัตริย์และนางในจึงทำให้ญาตินางในได้รับโอกาสทางสังคมเหนือกว่าตระกูลที่ไม่มีลูกสาวถวายตัว

ถึงที่สุดความสมบูรณ์ในชีวิตสมรสของนางในในทางตรงจึงส่งผลต่อความมั่นคงในชีวิตราชการของสมาชิกในตระกูล ส่วนโดยแฝงได้ทดแทนเจ้าสำนักที่ให้ความเกื้อกูลโดยมีผลให้เจ้าสำนักมีฐานกำลังแข็งแกร่งขึ้น โดยเฉพาะสถานภาพของนางในที่จำเริญชีวิตทางสังคมจะมีผลให้เจ้าสำนักจะได้มีสายสัมพันธ์กับสามีย่างสับสนนี้เอง เป็นการตอบแทนในฐานะที่ได้ส่งเสริม หรือจัดสรรความสัมพันธ์แก่กษัตริย์และภรรยาน้อย

วิถีทางสร้างพันธมิตรทางเครือญาติจากกรณีศึกษาชีวิตภรรยาของฝ่ายใน, หลักฐานแวดล้อมของตระกูลต้นสังกัด ตลอดจนความสัมพันธ์สามภรรยาระหว่างรัชกาลที่ 5 กับนางในในพระองค์ จึงแสดงให้เห็นถึงวิถีระดมกำลังทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้าในตระกูล โดยที่ฝ่ายในมีบทบาทถ่ายทอดความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งมีประสิทธิภาพจากฐานะภรรยา